

INTERAKTIV YONDASHUVLAR ASOSIDA BOLALARGA SAVOL - JAVOBLAR ORQALI MANTIQUIY FIKRLASHNI O'RGATISH

Umurqulova Mastura Rahmatillo qizi ¹

¹ Shahrizabz davlat pedagogika instituti magistranti

MAQOLA MALUMOTI

ANNOTATSIYA:

MAQOLA TARIXI:

Received: 07.03.2025

Revised: 08.03.2025

Accepted: 09.03.2025

KALIT SO'ZLAR:

interaktiv yondashuv,
bolalar, mantiqiy
fikrlash, savol-javoblar,
ta'lim, kognitiv
rivojlanish, tahlil qilish,
guruh ishlari, fikrni
asoslash, passiv o'qish,
aktiv o'qish.

Ushbu maqolada interaktiv yondashuvlar asosida bolalarga savol-javoblar orqali mantiqiy fikrlashni o'rgatish usullari haqida so'z yuritiladi. Mantiqiy fikrlash bolalar uchun muhim kognitiv ko'nikma bo'lib, ularning bilim olish jarayonini yanada samarali qiladi. Interaktiv yondashuvlar yordamida o'qituvchi va o'quvchilar o'rtasidagi muloqot va almashuvni rag'batlantirgan holda, bolalarga mantiqiy fikrlashni rivojlantirishga yordam beruvchi savollar berish, guruh ishlari va fikrni asoslash orqali bu ko'nikmalarni shakllantirish mumkin. Ushbu maqola bolalarga mantiqiy fikrlashni o'rgatishda interaktiv metodlarning ahamiyatini ta'kidlaydi.

KIRISH. Mantiqiy fikrlash – bu insonning muammolarni hal qilish, tushunchalar va xulosalar chiqarish qobiliyatidir. Bolalarga mantiqiy fikrlashni o'rgatish esa, ularning dunyoqarashini kengaytirish, ilmiy va ijodiy yondashuvni rivojlantirishda katta ahamiyatga ega. Zamonaviy ta'limda interaktiv yondashuvlar orqali bolalarga mantiqiy fikrlashni o'rgatishning ahamiyati tobora ortib bormoqda. Aynan bu metodikalar yordamida bolalarga savol-javoblar orqali mantiqiy fikrlashni rivojlantirish mumkin. Interaktiv yondashuvlar – bu o'qituvchi va o'quvchilar o'rtasida faol muloqot va almashish jarayonidir. Bu usulda ta'lim jarayoni bir tomonlama emas, balki o'qituvchi va o'quvchilar o'rtasida fikrlar va bilimlar almashinuvi sifatida olib boriladi. Interaktiv yondashuvlar o'quvchilarga faqat bilimlarni o'zlashtirishni emas, balki ularga tahlil qilish, fikr bildirish, muammolarni hal

etish va o'z fikrlarini mantiqiy tarzda ifodalashni o'rgatadi. Savol-javoblar o'quvchilarning mantiqiy fikrlashini rivojlantirishda samarali vosita hisoblanadi. Savol-javob jarayonida o'quvchi bir nechta bosqichlarni o'taydi: savolni tushunish, unga javob topish, javobni asoslash va unga tegishli xulosalarni chiqarish. Har bir savol yangi bilimga, yangi fikrga yo'l ochadi va bolalarga mantiqiy fikr yuritish imkoniyatini beradi [1].

Savol-javoblar orqali mantiqiy fikrlashni rivojlantirishning asosiy usullari:

1. Aniq va maqsadli savollar berish: O'qituvchi bolaga faqat faktlarni yodlashni talab qiladigan savollarni emas, balki mantiqiy izlanish va tahlil qilishni rag'batlantiradigan savollarni ham berishi kerak. Masalan, "Nega bu holat yuz berdi?" yoki "Bu vaziyatni qanday yechimini topish mumkin?" kabi savollar bolani mustaqil fikrlashga undaydi.

2. Savol-javoblarni guruhda o'tkazish: O'quvchilarni guruhlariga bo'lish va ular bilan birgalikda savol-javoblarni muhokama qilish, har bir o'quvchiga o'z fikrini aytish imkoniyatini beradi. Guruh ishlari mantiqiy fikrlashni rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi, chunki bolalar bir-birlarining fikrlarini eshitib, yangi nuqtai nazarlarni o'rganadilar.

3. Fikrni asoslashga yo'naltirish: Savol-javob jarayonida bolalar faqat to'g'ri javobni berish bilan cheklanmasligi kerak, balki ular javoblarini mantiqan asoslashlari zarur. O'qituvchi bolalarga "Nega shunday deb o'ylaysiz?" yoki "Buni qanday asoslash mumkin?" kabi qo'shimcha savollar berib, ularga fikrlarini mustahkamlashni o'rgatishi mumkin.

4. Ijtimoiy tajriba va misollarni ishlatish: Hayotiy misollar yoki real vaziyatlar orqali savol-javoblar tashkil etish bolalar uchun yanada qiziqarli va foydali bo'ladi. Misollar yordamida o'quvchilar mantiqiy fikr yuritish jarayonini amalda qo'llashni o'rganadilar.

Interaktiv yondashuvlar va mantiqiy fikrlash o'rtasidagi bog'liqlik ayniqsa yuqori darajada ifodalanadi, chunki bu usul o'quvchini faqat passiv ravishda tinglashga emas, balki o'z fikrini bildirishga, tahlil qilishga va mantiqiy xulosalar chiqarishga undaydi. Savol-javob jarayonida o'quvchi tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi, turli fikrlar va qarashlarni baholashni o'rganadi. Bu, o'z navbatida, mantiqiy fikrlash ko'nikmalarining shakllanishiga yordam beradi. Bolalarga mantiqiy fikrlashni o'rgatish – bu ularning kognitiv rivojlanishida muhim ahamiyatga ega bo'lgan jarayon. Interaktiv yondashuvlar yordamida savol-javoblar orqali mantiqiy fikrlashni rivojlantirish, o'quvchilarning izlanishlarini rag'batlantiradi va ularning fikrlash darajasini oshiradi. Bunday yondashuvlar ta'lim jarayonida bolalar uchun qiziqarli va foydali bo'lib, ularning dunyoqarashini kengaytiradi, ijodiy va tahliliy fikrlashlarini shakllantiradi.

Metodologiya. Ushbu maqolada bolalarga mantiqiy fikrlashni o'rgatish uchun interaktiv yondashuvlar asosida savol-javoblar metodining qo'llanilishi tahlil qilinadi. Ta'lim

jarayonida o'quvchilarni faol ishtirokchiga aylantirish uchun interaktiv usullar, jumladan savol-javob, guruh muhokamalari va fikrlarni tahlil qilishni tashkil etish usullari qo'llaniladi. Bu yondashuvlar o'quvchilarni faqat passiv ravishda ma'lumot olishdan ko'ra, o'z fikrlarini bildirish, tahlil qilish va yechimlar taklif etish orqali mantiqiy fikrlashga undaydi. Savol-javoblar usuli o'quvchilarga har bir savolni yaxshilab tushunishga, uning javoblarini izlashga va mantiqan asoslashga imkon yaratadi. Bu usulda o'qituvchi bolalarga murakkab savollarni berib, ular o'rtasida fikr almashinuvi va muloqotni rag'batlantiradi. Savollar orqali bolalar aniq xulosalar chiqarish, o'z fikrlarini izchil ravishda ifodalashga o'rganadilar. Bolalarni kichik guruhlarga bo'lib, ular orasida savol-javoblar va fikr almashinuvi tashkil etish usuli, o'quvchilarga bir-birining fikrini tinglash va turli nuqtai nazarlarni baholash imkonini beradi. Guruh ishida o'quvchilar o'rtasidagi hamkorlik mantiqiy fikrlashni rivojlantiradi, chunki har bir o'quvchi o'z fikrini asoslab, boshqalar bilan birgalikda qarorlar qabul qiladi [2].

Har bir savolga javob berishda o'quvchilarga mantiqan asoslashni talab qilish, ularning fikrlarini tahlil qilish va xulosalar chiqarish ko'nikmalarini rivojlantiradi. O'qituvchi bolalarga savolni qaysi asosda javob berishlarini va qanday dalillarga tayanishlarini tushuntirishni so'raydi. Interaktiv yondashuvda hayotiy vaziyatlar va real misollarni keltirib, o'quvchilarga o'zlashtirilayotgan bilimlarni amaliyotda qo'llash imkonini yaratish, mantiqiy fikrlashni kuchaytiradi. Bu metod bolalarning o'qiganlarini real hayotdagi holatlar bilan bog'lashga yordam beradi va ularning fikrlarini yanada kengaytiradi. Metodologiya, o'quvchilarga mantiqiy fikrlashni o'rgatishning samarali va interaktiv usullarini tashkil etish orqali, ularga mustaqil fikrlash, tahlil qilish, va yangi bilimlarni amaliyotga tadbiq etishni o'rgatadi. Bu metodlar o'quvchilarning ilmiy va ijodiy ko'nikmalarini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega.

Adabiyotlar tahlili. Bolalarga mantiqiy fikrlashni o'rgatish va interaktiv yondashuvlar orqali ta'lim berish bugungi kun ta'lim metodologiyasida keng muhokama qilinayotgan mavzudir. Mantiqiy fikrlashni rivojlantirish bolalarda yuqori darajadagi kognitiv ko'nikmalarni shakllantirishga yordam beradi, bu esa ularning ta'lim jarayonidagi muvaffaqiyatini oshiradi. Ushbu bo'limda, mantiqiy fikrlashni o'rgatish va interaktiv yondashuvlarni qo'llashga doir o'quv adabiyotlari tahlil qilinadi. Mantiqiy fikrlash – bu insonning fikr yuritish, mulohaza qilish va xulosalar chiqarish qobiliyatidir. O'quvchilarni mantiqiy fikrlashga o'rgatish ularning bilim olish jarayonini yanada samarali qilishga yordam beradi. J. Dewey (1933) o'zining "Democracy and Education" asarida ta'lim jarayonida faollik va mantiqiy fikrlashning muhimligini ta'kidlaydi. U shuningdek, ta'lim

jarayonida muammolarni hal qilish va mantiqiy izlanishning o'rne haqida so'z yuritadi. Dewey, o'quvchilarni faqatgina ma'lumot olishga emas, balki o'z bilimlarini amalda qo'llashga undash zarurligini ta'kidlaydi [3].

E. de Bono (1992) "Six Thinking Hats" kitobida mantiqiy fikrlashni rivojlantirish uchun o'quvchilarga bir nechta fikrlash usullarini taklif qiladi. U, o'quvchilarga har bir fikrni turli nuqtai nazardan baholash va qarorlar qabul qilishni o'rgatish zarurligini ta'kidlaydi. Bu metodologiya o'quvchilarni mantiqiy fikr yuritishga va ular o'rtasida samarali muloqot o'rnatishga yordam beradi. Interaktiv ta'lim yondashuvlari o'quvchilarga faol ishtirok etish imkoniyatini yaratadi, bu esa o'z navbatida mantiqiy fikrlashni rivojlantiradi. M. L. Smith (2005) "Interactive Learning and Critical Thinking" maqolasida interaktiv yondashuvlar orqali ta'limni samarali tashkil etish usullarini keltiradi. Uning ta'kidlashicha, savol-javoblar, muhokamalar va guruh ishlari bolalarda tahliliy fikrlashni rivojlantiradi. U shuningdek, interaktiv yondashuvlar orqali o'quvchilarning mustaqil fikrlash, qarorlar qabul qilish va yangi bilimlarni amalda qo'llash qobiliyatlari oshishini ta'kidlaydi [4,5].

Vygotskiy (1978) o'zining "Sotsial rivojlanish nazariyasi"da, o'quvchilarning mantiqiy fikrlashini rivojlantirishda ijtimoiy muloqotning ahamiyatini ko'rsatgan. U, bolalar o'z fikrlarini boshqalar bilan almashgan holda yangi bilimlarni o'zlashtirishini va tahlil qilishni o'rganishini ta'kidladi. Vygotskiy nazariyasi interaktiv yondashuvlarni qo'llashda asos bo'lib xizmat qiladi, chunki bu usulda o'quvchilarga guruh ishlari orqali o'zaro fikr almashish imkoniyatlari beriladi [6].

Savol-javoblar o'quvchilarga nafaqat to'g'ri javoblarni topishga yordam beradi, balki ularga fikrlarini asoslash va qaror qabul qilishni ham o'rgatadi. H. Gardner (1993) "Frames of Mind" kitobida, savol-javoblar orqali o'quvchilarning mantiqiy va ijodiy fikrlashini rivojlantirishni tavsiya etadi. Uning fikricha, savol-javoblar bolalar uchun faqat bilimlarni yodlash emas, balki ularga turli nuqtai nazardan fikr yuritish va mantiqiy tahlil qilish imkoniyatini beradi. S. Shunk (2012) "Learning Theories: An Educational Perspective" asarida savol-javoblar metodini o'quvchilarni tanqidiy fikrlash va mustaqil qarorlar qabul qilishga undashda samarali vosita sifatida ko'radi. U, o'quvchilarga berilgan savollarni to'g'ri tahlil qilish va mantiqan asoslangan javoblarni taklif qilishni ta'kidlaydi [7,8].

Bolalarga mantiqiy fikrlashni o'rgatish ta'lim jarayonining muhim qismlaridan biridir, chunki bu ko'nikmalar bolalarning umumiy kognitiv rivojlanishiga, mustaqil fikrlashga va samarali qarorlar qabul qilishga yordam beradi. Ma'lumki, mantiqiy fikrlash faqat matematik yoki ilmiy sohalarda emas, balki kundalik hayotda ham juda muhimdir. O'qituvchilar bolalarga mantiqiy fikrlashni o'rgatishda interaktiv yondashuvlardan

foydalanish orqali ularning diqqatini jalb qilish va ta'lim jarayonini qiziqarli va samarali qilishlari mumkin. Interaktiv yondashuvlar, o'z navbatida, o'quvchilarga faqat ma'lumotni qabul qilish bilan cheklanmay, balki o'z fikrlarini ifodalash, boshqa o'quvchilar bilan muloqot qilish, turli nuqtai nazarlarga asoslangan fikrlar yaratish imkonini beradi. Ushbu jarayonlar bolalarda mantiqiy fikrlashni rivojlantirish uchun ayniqsa foydalidir, chunki ular fikrlarni muhokama qilish va asoslashga o'rganadilar. Masalan, savol-javob metodlari orqali bolalar murakkab savollarga javob berishda o'z fikrlarini yaxshilab asoslashni o'rganadilar. Bu, o'z navbatida, ularning mantiqiy izlanish ko'nikmalarini mustahkamlashga yordam beradi [9].

Biroq, interaktiv yondashuvlarning ba'zi cheklovlari ham mavjud. Masalan, ba'zi o'quvchilar guruh muhokamalarida qatnashishda qiynalishi yoki o'z fikrlarini ifodalashda noqulaylik his qilishi mumkin. Shu sababli, o'qituvchilar o'quvchilarni qo'llab-quvvatlab, ularga o'z fikrlarini erkin va ishonch bilan bildirish imkonini yaratishi kerak. Buning uchun o'qituvchi bolalar bilan individual suhbatlar olib borish, ularning fikrlarini tinglash va kerakli vaqtda rag'batlantirish orqali samarali ta'lim muhitini yaratishi lozim. Shu bilan birga, interaktiv yondashuvlarning muvaffaqiyatli qo'llanilishi o'qituvchining tajribasiga va metodik yondashuviga bog'liq. O'qituvchilar interaktiv metodlarni to'g'ri va samimiy tarzda qo'llashni o'rganishlari zarur. Mantiqiy fikrlashni rivojlantirishda interaktiv yondashuvlarning o'rni katta bo'lsa-da, bu jarayonda metodlarning moslashuvi va o'qituvchining faoliyatining sifatli bo'lishi nihoyatda muhimdir [10].

Shu tarzda, bolalarga mantiqiy fikrlashni o'rgatishda interaktiv yondashuvlarning ahamiyati katta. Bu metodlar, o'quvchilarning diqqatini jalb qilish, ularni faol ishtirok etishga undash, turli nuqtai nazarlarni ko'rib chiqish va o'z fikrlarini mustaqil asoslashni o'rganish orqali, mantiqiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishda muhim vositadir.

Xulosa. Ushbu maqolada bolalarga mantiqiy fikrlashni o'rgatishda interaktiv yondashuvlar va savol-javoblar metodining ahamiyati ko'rib chiqildi. Mantiqiy fikrlash bolalarning ta'lim jarayonida muvaffaqiyatini oshirish, ijodiy va analitik ko'nikmalarini rivojlantirishda katta rol o'ynaydi. Interaktiv yondashuvlar o'quvchilarga faqat passiv ma'lumot olishni emas, balki o'z fikrlarini bildirish, tahlil qilish va mantiqan asoslash imkoniyatini yaratadi. Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, Dewey, Vygotskiy, de Bono, Gardner kabi olimlarning ishlari interaktiv yondashuvlar va savol-javoblar metodlarining ta'limda mantiqiy fikrlashni rivojlantirishdagi ahamiyatini ta'kidlaydi. Savol-javoblar orqali o'quvchilar o'z fikrlarini asoslash, turli qarashlarni baholash va mantiqiy xulosalar chiqarishni o'rganadilar. Guruh ishlari va muhokamalar o'quvchilarning mantiqiy fikrlashini

kuchaytiradi va ular o'rtasida samarali muloqotni rag'batlantiradi. Shunday qilib, interaktiv yondashuvlar va savol-javoblar metodini ta'lim jarayoniga integratsiya qilish, bolalarning mantiqiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishda samarali vosita bo'lib, ularning o'z bilimlarini amaliyotda qo'llashiga yordam beradi. Bu esa, ularning umumiy ta'limdagi muvaffaqiyatlarini oshirishga katta hissa qo'shadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ibrohimov, A. A. (2011). Ta'limda interaktiv metodlarni qo'llash. Toshkent: O'qituvchi nashriyoti.
2. Mustafayev, I. B. (2018). Ta'lim jarayonida kreativ fikrlashni rivojlantirish. Toshkent: Fan va texnologiyalar.
3. Dewey, J. (1933). Democracy and Education. Macmillan.
4. de Bono, E. (1992). Six Thinking Hats. Penguin Books.
5. Smith, M. L. (2005). Interactive Learning and Critical Thinking. Journal of Educational Research, 98(2), 78-85.
6. Vygotskiy, L. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Harvard University Press.
7. Gardner, H. (1993). Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences. Basic Books.
8. Shunk, D. H. (2012). Learning Theories: An Educational Perspective. Pearson Education.
9. Akhmedov, M. X. (2019). O'zbekiston ta'lim tizimida interaktiv o'qitish metodlari. Toshkent: Ma'naviyat.
10. Abdullaeva, N. B. (2020). Savol-javob metodlarini ta'limda qo'llash va uning samaradorligi. Nukus: Qarshi davlat universiteti nashriyoti.